

IKER
GAZTE
NAZIOARTEKO
IKERKETA EUSKARAZ

II. IKERGAZTE

NAZIOARTEKO IKERKETA EUSKARAZ

2017ko maiatzaren 10, 11 eta 12
Iruñea, Euskal Herria

ANTOLATZAILEA:
Udako Euskal Unibertsitatea (UEU)

GIZA ZIENTZIAK ETA ARTEA

**Zuberotar dardarkarien bariazio
sozio fonetikoaren azterketa
akustikoa**

Xantiana Etchebest

56-60 or.

<https://dx.doi.org/10.26876/ikergazte.ii.01.07>

ANTOLATZAILEA:

ELKARLANEAN:

LAGUNTZAILEAK:

Zuberotar dardarkarien bariazio sozio fonetikoaren azterketa akustikoa

Etchebest Xantiana : EX. [Etchebest Xantiana](mailto:Etchebest.Xantiana)

UPPA eta UPV/EHU-ren arteko ko-tutelan lantzen ari den tesi bat
xetchebest@hotmail.fr

Laburpena

Lan honetan, zuberotar euskalkian agertzen den /r/ dardarkariaren bariazioa aztertua izanen da. Ahoskatzea aldatzen da eta barazio hori, faktore sozial desberdinen arabera egiten da. Bi dardarkari mota desberdin badira : /r/ bakunak eta /r/ anizkunak. Bakunaren kasuan, edo ahoskatzen da edo desagertzen da bi bokal artean *hari* edo *hai* kasuetan bezala. Anizkunaren kasuan aldiz, bi motatakoak badira : apikariak /r/ edo ubularrak /ʁ/. Dardarkari horien guztien aztertzeko, inkestak egin ditugu. Eta aldagai batzuk betetzen zituzten pertsonei hitz berberen erraitea eskatu diegu. Ondotik, PRAAT logizielarekin datuak aztertu ditugu eta ondorioak atera ditugu.

Abstract

This contribution shows the variation of the pronunciation of the /r/ in Zuberotar dialect. The pronunciation of this consonant is changing and depends on different social factors. There are two consonants: alveolar tap /r/ and alveolar trill /r/. While the first consonant can be pronounced or can disappear between vowels (hari vs hai 'wire'), the second one can be pronounced as a vibrant or trill (/r/) or as a fricative uvular (/ʁ/). Data for the research was recorded during interviews led by a questionnaire. The participants were asked to produce the same sentences. Data have been analysed linguistically and statistically using PRAAT software. In this way, the results will supply the reader with the direction of the variation of this consonant in Zuberotar.

1. Sarrera

Gaur, Zuberoan baina orokorki, Euskal Herrian ere, euskaldun gazteek eta adinetako euskaldunek ez dute berdin hitz egiten. Eta hori puntu desberdinen arabera semantikan edo gramatikan bezala. Baina hemen fonetikaren arabera zentratua izanen da lana. Beraz lan honetan frogatu nahi izan dena da aldaketak badirela. Masterraren gainditzeko, lan bat egin dudanean Zuberotar alokutiboari buruz, ohartu naiz Zuberotarra garatzen edo bederen aldatzen ari zela. Hori hizkuntza guztiak bezala egia erran, baina gizaldiz gizaldi jendeak ez du berdin hitz egiten. Nik ez dut neure aitatzik bezala hitz egiten. Horretarako fonetikaren lantzeko nahia piztu zait. Baina aldaketa guztien aztertzeko, fenomeno edo kasu honetan fonema sail bat hautatu behar zen. Eta aski emankorra den /r/ dardarkariei buruz interesatu naiz lan honetan.

Hemen beraz lehenik eginak izan diren lan garrantzitsuak aztertuak izan dira, denboran zehar euskal fonetikaren garapenaren lantzeko. Euskararen fonetikari buruz egin izan dena so egin eta, hizkuntzen bariazioak aztertuak izanen dira eta hau ez baitezpada euskal hizkuntzari begira baina ondoan dituen beste hizkuntzei begira ere. Baliatu diren lanen artean besteak beste Aurrekoetxea, 2008; Coyos, 2005; Ensunza, 2012 ; Romero et al., 2014 ; Gavel, 1920 ; Laboy, 1994 ; Larrasquet, 1934 ; Larrasquet, 1939 ; Lawson, Stuart-Smith, 2013 ; Michelena, 1961 ; Milroy 2001 ; Silva, 1998 edo Txillardegui, 1982 aipa daitezke.

2. Arloko egoera eta ikerketaren helburuak

Goiago errana izan den bezala, badakigu hizkuntzak aldatzen direla, baina lan honen helburua izan da jakitea zerk aldaratzen duen eta zein aldagaik duen influentzia gehienik hizkuntza horien aldatzeko. Hemen nahia zen gaurko gizartearen argazki baten hartzea, eta horren ondotik, gaurko datuen ateratzea eta analizatzea. Horretarako, lan honetan inkesta lanari toki handia utzia izan zaio. Nahi izan dira gaurko datuak hartu eta ez aitzinetik beste norbaitek hartu edo grabatu zituen pertsonen datuak baliatu. Inkesta honetan beraz, 130 bat hitz erabiliak izan dira testuinguru desberdinetan hitz anitzen aurkitzeko. Horrekin erran nahi da anizkuna adibidez kontsonante aitzinean edo atzean aurkitzen dela, baina ere bi bokalen artean, hitz hastapenean erdian edo bukaeran. Inkestaren egiterakoan 5 aldagai desberdin hautatuak izan dira. Lehena, adinaren aldagaia da : 3 gizaldi hautatuak izan dira. 15-20 urteko gizaldia, gazteena deitua izanen dena, hori baita Zuberoko lehen gizaldia zeinetan gazte gehienek murgiltze ereduetan ikasten duten lizeora arte; ondotik 30-40 urteko gizaldia, helduen gizaldia, gizaldi horrek, Zuberoan lehen ikastola ezagutu baitu eta bukatzeko, azken gizaldia, 60 urte baino gehiagokoekin, adinetako jendeen gizaldia, adinetako jendeen euskara aztertu nahi baitzen hemen gazteekilako konparaketa puntu baten ukaiteko. Ondotik, bigarren aldagai gisa, generoarena hautatu dugu : emazte eta gizonen arteko aldaketa bat bazenez aztertu nahi baitzen. Hirugarren aldagaiaren bidez, aztertu nahi izan da euskararen jatorriak eragin bat bazuenez hemen (jendeek euskara etxean edo eskolan ikasi zuten). Laugarrenarentzat, jakin nahi izan da jendeek lana euskaraz egiten zuten ala frantsesez eta beraz horrek zerbait aldatzen zuenez. Azkenik, bosgarren aldagaiaren bidez, jakin nahi izan da Zuberoatik kanpo luzaz joan diren jendeek kanpoko eragina jasan zuten bezateki. Aldagai horiei guztiei esker, 30 bat pertsona inkestatuak izan dira. Eta bakoitzak beraz 130 hitz itzuli behar zituzten frantsesetik euskarara. Hitz aski sinpleak hautatuak izan dira “argi” edo “behar” bezalako hitzak denek gai izan daitezkeen berriz erraiteko.

3. Jarraitutako metodologia

Datuen biltzeko, jendeen etxera joaitea hautatua izan da ahalik eta interferentzia guttienik ukaiteko. Jendeekin harremanetan sartu eta, esplikatua izan zaie zer eta nola pasako zen. Ez dezaten erakuts haiek egiten ez zutena saioaren helburua inkesta egin eta esplikatua zaien. Adibidez gazte batek bere ubularrez ahalke bada, eta errana baldin bazaio dardarkarien bariazioaren lantzea zela lanaren helburua, behar bada ez zuen ubularrik eginen gehiago bai apikarrietara pasatuko zen. Aldiz hemen helburua zen egiazko gizartearen argazki edo irudi finko baten ateratzea. Inkesta hortarako beraz, diktafono Zoom H2n erabilia izan da baita ere 3,5 mm-ko Boya BY-M1 mikrofona. Eta beraz instalatu eta, 130 hitzak itzultzen zituzten. Hori egin eta, hitz bakoitzean, interesgarria zen fonema baztertua zen Praat-i esker eta Script-en bidez, bai iraupena, bai energia baita ere formakinen heinak ateratzen ziren. Ondotik IBM SPSS Statistics 19 logizielaren bidez akustikoki aztertu nahi izan dira ateratako datuak.

4. Datuen analisisa

Datuen analisiaren egiteko, eta azterketa zehatz baten egiteko, taula, grafiko edo beste irudi zenbaitzuk ateratu behar izan dira. Hona beraz zer itxura duten eta zer landu ahal izan den :

4.1 Taulak

Iraupena aztertzerakoan, taulak atera dira. Eta konparatu ahal izan ditugu luzera desberdinak, aldagai desberdinen artean. Hemen luzaeraren adibide bat emanen dugu, baina energia baita formakinen desberdinetzat taulak atera ditugu, ondoko konparaketaren eta datuen ondorioen ateratzeko lanaren errazteko. Taula horietan sei datu aztertzen dira : N hori da hiztun kopurua, edo bederen zenbat aldiz, aztertutako soinua errana edo baliatua izan den. Ondotik, χ ikurrak, batz-bestekoa emaiten du. Hemen adibidez, iraupen desberdinen batz-bestekoa emaiten du. Gero agertzen den χ horrek, desbiderapena erakusten du. Honek, batz-bestekoarekilako desberdintasunak

markatzen ditu¹. Ondotik min eta max-ek datuen minimoa eta maximoa erakusten dute, eta azkenik, heinak, bi-en arteko desberdintasuna markatzen du.

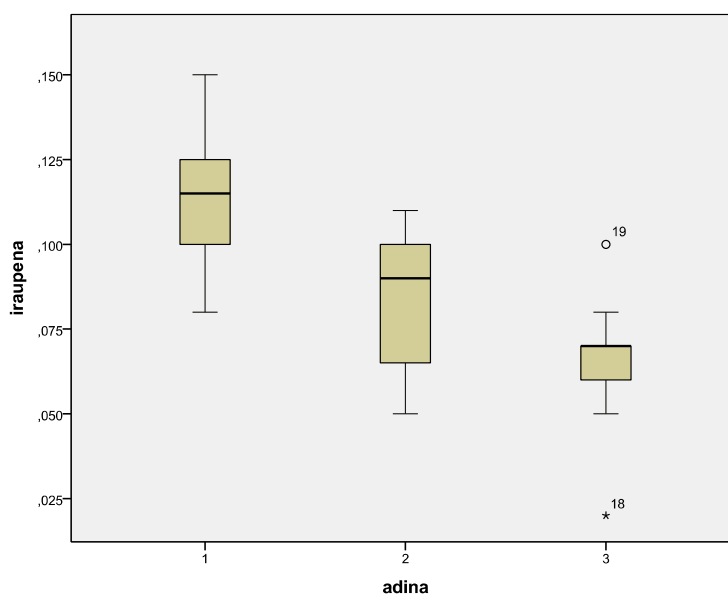
[r]	N	$\bar{x}$	sd	min	max	heina
Emazte	25	0,082	0,032	0,03	0,14	0,11
Gizon	23	0,067	0,027	0,02	0,14	0,12

1. taula *oro* hitzaren luazera (ms-tan) gizaldien artean

Hemen ikusten da adibidez, emazteen dardarkari bakuna, gizonena baino luzeagoa dela.

4.2 Irudiak eta grafikoak

Gaineko iraupenari beti erreferentzia eginez, holako grafikoak ateratzen ahal izan dira :

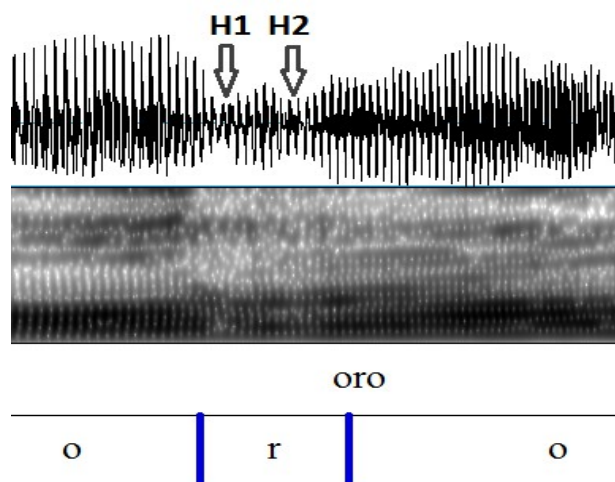
1. grafikoa. *oro* hitzaren iraupena gizaldien artean

Irudien aldetik aldiz, formakinak errezki esplikatuak ahal izan dira horiei esker argiagoa baita. Hemen ikusten ahal dugu *oro* hitzean atzemaia izan den alofonoetariko bat.

¹

Desbiderapenaren kalkulua honen bidez egiten da :

$$s := \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}$$

1. irudia. *Oro* hitzean agertzen diren [r2] alofonoaren formakinak

Hemen adibidez, errazki esplikatzeko ahal da [r2] apikariaren kasuan garelako, bi hutsune markatuak baitira.

5. Ondorioak

Lana ez da oraindik bukatua, baina aurreikusten ahal da aldagai guztien artean, adinarena dela desberdintasun handiena markatuko duena. Akustikoki ikusia izan da formakinen aldetik jadanik zaharrek eta bestalde bai helduek bai gazteek ez dituztela ber alofonoak baliatzen. Dardarkari bakunik ez da agertzen gazteen ahoskatzeko moldean. Eta bestalde, zaharrek ez dute ubularrik baliatzen gazteek kasik hori bakarrik baliatzen dutenean. Iraupenaren arabera, ikusia izan da ere ubularrik anitzez luzeagoak direla bakunik edo apikariak baino. Eta beraz erakutsia izan da bai helduek bai gazteek gehienetan zaharrek baino luzeago jotzen zutela soinuaren ahoskatzerakoan.

6. Etorkizunerako planteatzen den norabidea

Lan hori akustikoki neurtua izan da orain arte. baina estatistikoki datu guzti horiek esanguratsuak diren ala ez neurtu beharko dira. IBM SPSS Statistics 19 erabilia izan da lan honetan zenbaki desberdinen ateratzeko, baita datuen aztertzeko eta konparatzeko. Akustikoki aztertzeko, IBMri ere erreferentzia egin diogu datuen analisiaren egiteko. orain egin beharko den lana da, jakitea ea aldagai batek besteen aldean eragin handiagoa duen ala ez eta zein heinetara.

7. Erreferentziak

- Aurrekoetxea, G. (2008), Bariazio soziolinguistikoa Dimako euskaran, *Euskalingua*, 17-26 orr.
- Coyos, JB. (2005) La synchronie dynamique : quelques observations en basque souletin. *Iker, Euskaltzaindia*, 197-206 orr.
- Ensunza, A. (2012) : *Gernika-Lumoko euskararen aldakortasuna: aldagai fonetiko zenbait*. Euskal Herriko unibertsitatea
- Gaminde, I., Aurrekoetxea, G., Etxebarria, A., Garay, U., Romero, A., (2014) : *Ahoskera Lantzeko Argibideak Eta Jarduerak. Laguntzarako Materiala. Teoria Eta Praktika*. EHU.
- Gavel, H. (1920) : *Éléments de phonétique basque*. Champion
- Labov, W. (1994) : *Principles of Linguistic Change : Internal Factors*, vol. 1, Basil Blackwell.
- Larrasquet, J. (1934) *Le basque souletin nord-Oriental*. Mayenne.
- Larrasquet, J. (1939) : *Le basque de la basse soule orientale*. La société de linguistique de Paris.
- Lawson, E. Stuart-Smith, J. (2013), Bunched /r/ promotes vowel merger to schwa : an ultrasound tongue imaging study of Scottish sociophonetic variation. *Journal of Phonetics*, 41(3-4), 98-210.
- Michelena L. (1961) : *Fonética histórica vasca*, Publicaciones del Seminario Julio de Urquijo
- Milroy J. (2001), Language ideologies and the consequences of standardization, *Journal of sociolinguistics*, 5:4 530-555 orr.
- Silva, T. (1998) : *Fonética e Fonologia do Português: roteiro de estudos e guia de exercícios*. São Paulo, Contexto.
- Txillardegui. (1982) : *Euskal fonologia*. Ediciones vascas..

8. Eskerrak eta oharrak

Tesi honen egiteko lehen-lehenik nere bi zuzendariak eskertuko nahi nituzke. Alde batetik Charles Videgain UPParentzat eta bestetik Iñaki Gaminde UPV/EHUrentzat. Haien pusatu naute eta lan horretan denbora anitz pasatu dute. Iñaki Gamindek Praat eta IBM SPSS logizien baliatzen erakasten pasatu duen denborarentzat ere eskertu nahi nuke. Bestalde Gotzon Aurrekoetxea ere eskertu nahi nuke denbora ainitz pasatu baitu nire laguntzen eta berriz irakurtzen eta kongresu desberdinetan parte hartzen lagundu eta pusatu nauelako.

Inkestatu ditudan pertsona guztiak eskertu nahi nituzke ere haien denbora eta jakitatea eman dituztelako xede honetan.